

УДК: 316.324.8:304

Прегледни
рад

Српска политичка мисао
број 1/2012.
год. 19. vol. 35.
стр. 169-186.

Бојан Урдаревић

Правни факултет у Крагујевцу

Зоран Радуловић

Висока пословна школа у Чачку

ГЛОБАЛИЗАЦИЈА И КОНЦЕПТ СОЦИЈАЛНИХ ПРАВА

Сажетак

У овом раду аутори покушавају да сагледају проблем примене и функционисања социјалних права у условима глобализације и оштре међународне конкуренције. У првом делу рада анализира се утицај глобализације на концепт социјалне државе и наглашава се да је неопходно да се реформише социјална држава, тако што ће се учинити способном да одговори новим изазовима, а нарочито онама који су настали променама у глобалном контексту и структури друштва. У другом делу рада, предмет истраживања је остваривање социјалних права у условима глобализације и све веће флексибилности и дерегулације радног права. Наиме, поставља се питање како радно право и друштво уопште, могу ефикасно да одговоре на све присутни тренд смањивања нивоа социјалне заштите? Овај напад на социјална права, и настојање да радни односи све више поново постану сасвим слободно, тржишно регулисани односи, представља и напад на посебност и самосталност радних односа у целини. Такође, у овом делу рада аутори ће укратко анализирати и тренутну ситуацију у погледу остваривања и заштите социјалних права у Републици Србији.

Кључне речи: држава, глобализација, социјална држава, социјална права, радни односи, дерегулација, флексибилности.

Савремено друштво крајем XX и почетком XXI века карактерише интензиван процес глобализације, који се огледа у убрза-

ном развоју нових технологија и значајним променама у свим друштвеним сферама – економији, праву, политици и култури. Наиме, развој и примена нових технологија, нарочито телекомуникација, омогућава лакше контакте међу људима без обзира на физичку удаљеност, као и бржи проток информација.

Глобализација као светска појава економског, технолошког, политичког и идејно културног обједињавања света *a priori* није ни добра ни лоша. Она је битно изменила слику савременог предузећа, државе, региона и света. Иако је условљена објективним законитостима, она ће бити оно што људи, тј. социјални партнери и остали друштвени актери од ње направе.

Актуелна глобална друштвена трансформација утиче на друштвене процесе и у нашој земљи. Наиме, Република Србија се налази у процесу транзиције, односно, правне, економске, културне и политичке трансформације, при чему је неопходно извршити и убрзану трансформацију домаћег правног система у правцу усклађивања са правним стандардима развијених земаља како би се надокнадило деценијско заостајање у односу на већину индустријски развијених земаља. Стога је од изузетне важности сагледати и утврдити како узроке глобалног усклађивања права, тако и могуће позитивне и негативне ефекте тог феномена на наше друштво. У овом раду биће посебно анализиран утицај глобализације на социјалну државу, а кроз њу и на сам систем социјалних права уопште.

ГЛОБАЛИЗАЦИЈА И СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА

Промене у структури индустријског друштва крајем XIX и почетком XX века наметнуле су такве социјалне проблеме који се нису могли разрешити у оквирима класичне правне државе или владавине права. Зато је концепт грађанске државе морао да буде функционално допуњен и проширен увођењем многобројних организационих и институционалних иновација, којима се уз њене традиционалне надлежности акценат деловања постепено усмерава и ка социјалној сфери друштва.¹⁾ Настаје нови тип државе која је временом добила атрибут „социјална“ или „држава благостања“.

Социјалној држави у историјском смислу претходила је тзв. заштитна држава, коју је Томас Хобс у свом чувеном делу „Левијатан“ дефинисао као државу чији је основни циљ заштита поје-

1) Пусић Е., „Увјети институционалне стабилизације социјалне државе“, *Ревизија за социјалну политику*, бр. 3-4, Загреб 1996, стр. 199.

динца.²⁾ Социјална држава је заправо екстензија заштитне државе у социјалну сферу.

Другим речима, социјална држава настаје као облик прилагођавања државе њеној новој улози у индустријском и урбаном друштву, чиме се даје нови легитимитет државној власти, а који није могла да обезбеди традиционално конципирана владавина права и правна држава јер су оне за нове друштвене услове биле ограничавајуће.³⁾ Концепт социјалне државе није лако заживео јер је га је одувек пратила идеја либералне државе засноване на политици неуплитања у економски и социјални живот, која је у последње време поновно актуелна.⁴⁾ Либерални економисти су од почетка били противници социјалне државе, јер су сматрали да она ограничава тржиште као најбољи дистрибутивни и регулаторни друштвени механизам. На пример, у Француској је у време Наполеона термин „*L'état providence*“, односно заштитна држава био одувек предмет подсмеха од стране либерала. Главно упориште либерализма биле су Сједињене Америчке Државе које су дуго година одбацивале „*Welfare State*“, односно социјалну државу, као европску творевину супротну америчким вредностима. Неолиберална доктрина је одувек имала прилично јасан став према једнакости коју пропагира социјална држава. Једина једнакост коју она признаје јесте једнакост могућности, а то даље значи да „људи имају једнаке изгледе да постану неједнаки“.⁵⁾

У току двадесетог века, нарочито у периоду након Другог светског рата, концепт социјалне државе је дефинитивно заживео у свету, а социјална права и њихова имплементација у континенталној Европи представљају предмет консензуса којим се осигурава друштвени напредак. Мирно окружење друштвеног споразума са сигурношћу запослења, готово до мере у којој би држава гарантовала пуну запосленост,⁶⁾ у коме постоји сигурност минималних

2) Хобс Т., *Левјатан I-II*, Ниш, 1991, стр. 57.

3) Миличић В., „Социјална држава, држава благостања“, *Ревизија за социјалну политику*, бр. 3-4, Загреб 1996, стр. 261.

4) Јашаревић С., *Социјално право*, Нови Сад 2010, стр. 80.

5) Naralambos M., Holborn M., *Социологија: теме и перспективе*, Загреб, 2002, стр. 31.

6) Појам пуне запослености је комплексан и често има различито значење, а његово остварење не подразумева готово увек исти циљ. У најужем, историјском смислу, под пуном запосленошћу сматра се такво стање на тржишту рада у којем не постоји незапосленост. Савремено схватање овог појма представља стање у којем је посао са адекватном платом доступан свима који активно траже посао.

прихода од рада, те систем социјалне сигурности,⁷⁾ представљали су битне елементе надоградње система радних односа. То окружење које има разрађене минималне радне стандарде који се остварују кроз заштитне поступке и које је осигуравало радно законодавство и снажно организовани синдикати, јесте окружење социјалног компромиса и напретка изграђеног на основама социјалних права. Таква социјална права су била својеврсно оптерећење и послодавцу и држави, али су осигуравала друштвени мир и сигурност, а све је то било условљено стабилним растом, малом стопом незапослености, релативно уједначеним системом расподеле прихода, итд.

Економски развијене европске државе су током друге половине прошлог века постигле сагласност око кључних социјалних питања и успеле да остваре висок ниво квалитета живота који је означен парадигмом „државе благостања“. Разлике у културној традицији, историји и доминантној религији условиле су инхерентне разлике у стратегији која се односи на конструкцију, регулацију, финансирање и правно дефинисање социјалне државе. Развијене државе, које припадају тзв. старим чланицама Европске уније, препознатљиве су као „државе благостања“ јер су деценијама после Другог светског интензивно радиле на постизању консензуса да на основама солидарности и трансфера дохотка постигну задовољавајуће социјалне програме у различитим областима социјалне политике. Оно што је карактеристично за све њих јесте да немају јединствен концепт социјалне државе, односно да инструменти и решења у пракси нису хомогена и униформна, већ различита и често контрадикторна.

Крива социјалне државе наступила је средином седамдесетих година прошлог века, након нафтног шока 1973. године који је довео до велике кризе светске економије. Потом су уследиле и друге промене – пре свега глобализација и експанзија светског тржишта. То је довело до постепене афирмације тзв. „компетитивне државе“ која настоји да смањи трошкове како би њена предузећа постала конкурентна у међународним оквирима.

Током осамдесетих и деведесетих година двадесетог века, европска социјална политика се значајно променила. У окружењу у коме влада глобална привреда, дошло је до промене састава и потреба за радном снагом. Милионска незапосленост, с обележји-

7) Међународна организација рада дефинише социјалну сигурност као „заштиту коју друштво пружа појединцима и домаћинствима тако што им обезбеђује приступ здравственој заштити и гаранцијама материјалне сигурности, посебно у случајевима старости, незапослености, болести, инвалидности, повреде на раду, материнства или губитка хранитеља породице. Видети више у тексту: International Labor Organization, *Universal Challenge: Social Security for the World*, World of Work, бр. 49, Geneva 2003.

ма дуготрајности, захватила је радну снагу свуда у свету. Истовремено, порастао је и број потражилаца запослења, јер се повећао и удео жена на тржишту радне снаге. Повећао се опсег рада у неформалној економији, и то не зато што би такав облик представљао жељену одлуку радника, већ је искључиво представљао нужност да се ради. Резултати упоредног прегледа савремених држава благостања јасно показују да се постепено разбија монолитна структура државе благостања, али држава никако не губи своју улогу у систему социјалне политике.⁸⁾

Дакле, у социјалној држави, која је терет социјалних обавеза све теже подносила, крајем деведесетих година прошлог века поставило се питање: јесу ли социјална права достигла своју кулминацију и треба ли их сада редуковати? Без обзира какав био одговор на ово питање, неопходно је да се реформише социјална држава, тако што ће се учинити способном да одговори новим изазовима, а нарочито онима који су настали променама у глобалном контексту и структури друштва.

Због велике економске кризе, социјална држава налази се данас у озбиљном проблему. Глобализација је довела до ерозије социјалне државе, јер је ограничила њену аутономију, нарочито у сфери социјалне политике, чиме је директно утицала на повећање стопе незапослености и сиромаштва.⁹⁾ Захваљујући томе јављају се многи заговорници сужавања социјалне интервенције државе и напуштања идеје социјалне државе. Ипак, последња велика криза у свету показала је да се квалитетан друштвени развој не може базирати само на подстицању чинилаца економског развоја, уз занемаривање социјалне компоненте, јер се тиме подрива и сама економска основа и укупна стабилност друштва.¹⁰⁾

ОСТВАРИВАЊЕ СОЦИЈАЛНИХ ПРАВА У УСЛОВИМА ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ

Израз „социјално право“ у најширем смислу се употребљава за означавање права једног друштва, без обзира на то да ли су то право стварали: сама држава или друштвени субјекти независно од државе или, пак, и држава и друштвени субјекти заједно. Пре-

8) Ascoli U., Ranci C., *Dilemmas of Welfare Mix – The New Structure of Welfare in Era of Privatization*, New York, 2002, стр. 155.

9) Петровић А., „Социјална сигурност и људско достојанство“, *Часопис за радно и социјално право*, бр. 1/2008, Београд 2008, стр. 472.

10) Јашаревић С., оп. цит. стр. 82.

цизније речено, овај израз се употребљава да би се њиме означило право као укупност правних норми које регулишу понашање у друштву.¹¹⁾ То значи да социјално право настаје у друштву, спонтано и непосредно као његов објективни резултат и израз, при чему је потпуно независно од званичног државног права.¹²⁾

Главна настојање социјалне државе јесте осигурање економске сигурности за породицу као основну друштвену јединицу. Два су начина за то: систем социјалне сигурности и систем социјалне помоћи. Систем социјалне сигурности, у поједностављеном смислу, повезан је са постојањем радног односа, док се социјална помоћ надовезује на социјалну потребу.¹³⁾ Дакле, социјална права постоје кроз два усмерења: социјална права повезана са радом, односно у радном односу, и социјална права ван радног односа.

Која се социјална права штите у радном односу, а чија се заштита осигурава кроз радно право као регулативу радних односа? Тешко је побројати све конкретне појавне облике социјалних права, нарочито када се узме у обзир да међународни акти различито набрајају та права. Можемо ипак рећи да се у радном односу, или у вези са њим, следећа права најчешће појављују као социјална: право на рад, односно слобода рада,¹⁴⁾ право на професионално организовање, право на колективно преговарање, право на колективну акцију, право на учешће у управљању и одлучивању, право на зараду, право на правичне, здраве и безбедне услове рада,¹⁵⁾ право на стручно образовање и усавршавање, право на посебну заштиту деце, омладине и жена, право на посебну заштиту инвалида, право на социјалну сигурност и социјално осигурање. Поједина од ових права су у тесној вези са низом грађанских (личних) права, као што

11) Тинтић Н., „Социјално право и социјална сигурност“, *Годишњак Правног факултета у Бања Луци*, 1977, стр. 34.

12) О различитим значењима израза „социјално право“ видети више у Шундерић Б., „Различита значења израза социјално право“, *Часопис за радно и социјално право*, бр. 1-8/2008, Београд 2008, стр. 433-454.

13) То чињенично стање социјалне потребе најчешће коинцидира са непостојањем радног односа, али јасно је да социјална потреба може постојати и када постоји радни однос.

14) Право на рад, које се уопштено посматра као право сваког лица да слободно изабере посао који доноси плату, осигурава достојанствен живот, представља основно и индивидуално социјално право повезано са радним односом које је довело до развика и осталих права. Оно је први пут признато као људско право у Француском уставу из 1793. године, да би у следећих 150 година било повремено навођено као израз програмских усмерења револуционарних и реформистичких политичких, социјалних религијских покрета, али је исто тако често било и занемаривано. Тек након Другог светског рата, људска права су постала основне одреднице правне регулативе људског друштва, и коначно су нашла место у већини националних устава тадашњих држава.

15) Ово право у себи садржи и право на одмор од рада у радном односу.

су: право на живот, право на развој личности, право на приватност, право на изражавање мишљења, итд. Отуда се изводи закључак да социјална права представљају угаони камен савременог концепта како либералне државе, тако и државе благостања, а у оквиру Европске уније – концепта Социјалне Европе.¹⁶⁾ Циљ постојања ових социјалних права и њихове заштите треба да буде хуманизација радних односа која води ка индустријском миру и продуктивности, што је истовремено и циљ радног права уопште. Као што се да видети, социјално право регулише заштиту оних лица која нису у могућности да својим радом, или својом имовином обезбеде себи и издржаваним члановима породице средства за живот.¹⁷⁾ Оно није универзално право, јер припада само лицима која се налазе у стању социјалне потребе – стању које није редовно нити пожељно, већ је наметнуто лицу против његове воље.¹⁸⁾

Међутим, у савременом свету који се обликује под снажним утицајем глобализације, ове основне институционалне претпоставке остваривања социјалних права су уздрмане. Слика нуклеарне породице, у којој је доминантан стицатељ дохотка мушкарац, а жена основа заједништва и социјалног карактера породице, умногосте се изменила, пребацујући додатан терет осигурања социјалних услуга на социјалну државу. Долази до раста економске несигурности на макроекономском нивоу која је повезана са трендом успоравања економског раста. Породица постаје такође производ глобализације, а производни процес се помера са фордовске поделе послова ка масовној производњи.¹⁹⁾

Такође, мења се и сам систем радних односа, а намећу се и промене социјалних права у њима. Јављају се стратегије управљања људским потенцијалима, које су најчешће усмерене само према бољем коришћењу (а понекад и злоупотреби) радног потенцијала, без обзира на хуманизацију радних услова. Радни живот и сигурност запослења који су постојали некад, више нису прихватљиви у новим условима привређивања. Синдикално организовање слаби, долази до осипања чланства у синдикатима, а на то послодавци

16) Лубарда Б., „Концепт социјалног грађанства у праву Европске Уније“, *Часопис за радно и социјално право*, Београд, 2011, стр. 16.

17) Шундерић Б., „Социјално право – основне идеје и вредности“, *Часопис за радно и социјално право*, Београд 2009, стр. 453.

18) Овакво схватање социјалног права истицао је и Слободан Јовановић који сматра да „правда изискује да сваком грађанину буде обезбеђен опстанак достојан човека, при чему дух правде треба схватити тако да он изискује ублажавање друштвених супротности“. Видети више у Јовановић С., *Уставно право*, Београд 1924, стр. 448.

19) Gahan G. P., European Unemployment: The Role of Labour Market Regulation? *Comparative Labour Law and Policy Journal*, бр. 19/1998, Illinois, 1998, стр. 35-53.

реагују агресивним захтевима за флексибилизацијом рада. Запослење престаје да буде трајан однос, а индикативно је свеprisутно слабење заштита у радном односу под изговором да су те заштите препрека продуктивности.²⁰⁾ Улога државе на тржишту рада се мења, па тако она више не жели активно да учествује на тржишту рада већ се ограничава само на вршење корективних функција.²¹⁾ Све поменуте промене нарушавају структуру радних односа и доводе до раста неједнакости, ширења друштвених подела и напада на сам *raison d'être* радног права уопште.²²⁾

Тенденције су познате, као што се након Другог светског рата у социјалној држави могла препознати спирала социјалних права окренута према горе код које су инвеститори и државе доводили до глобалног раста тих права како би избегли конкурентске недостатке и осигурали једнак почетни положај, тако је данас сасвим извесна трка према дну на подручју социјалних права, трка у којој сви настоје да смање обим заштите тих права, флексибилизују радни однос и тржиште рада, а постојеће законске нивое заштите права у радним односима да учине само симболичком регулативом која ће за заштиту социјалних права имати „плацебо“ ефекат. У одсуству јасних моралних вредности, сукоб постојећих стандарда и реалности доводи до промена у схватању социјалних права, које привредни чиниоци у овом тренутку више посматрају као кочнице него као моторе напретка.

Поставља се питање како радно право и друштво уопште, може ефикасно да одговори на све присутни тренд смањивања нивоа социјалне заштите? Овај напад на социјална права, и настојање да радни односи све више поново постану сасвим слободно, тржишно регулисани односи, представља и напад на посебност и самосталност радних односа у целини. Мишљења смо да досадашња тактика, у којој се ништа не мења већ се и даље инсистира на јасно израженој интересној наклоности радног права радницима као слабијој страни по принципу *in favorem laboratoris*, на крају ће довести до илегалне флексибилизације, чиме радно законодавство постаје само идеал али не и пракса.

Могућност која се чини као најбоље решење јесте да се изврши флексибилизација радних односа, радног законодавства и

20) Емпиријска истраживања спроведена од стране Европске фондације за унапређење услова живота и рада, с резервом узимају повезаност флексибилизације услова рада и раста продуктивности.

21) Supiot A., *Beyond Employment: Changes in Work and the Future of Labour Law in Europe*, Oxford, 2001, стр. 45.

22) McFate K., *Introduction: Western States in the New World Order*, New York, 1995, стр. 78.

тржишта рада, али не напросто као дерегулација и „дејуридификација“, већ као садржајно редефинисање радних односа, а онда и реорганизација састава социјалних права и обавеза у њима. Овако схваћена дерегулација значи прихватање нужности флексибилизације радних односа и социјалних права у њима, али и разумевање потребе специфичне заштите тих односа и права. То значи да „омекшавање“ ригидности структуре уређења радних односа не мора нужно довести до смањења законске заштите субјеката радног односа. Флексибилизација ће довести до смањења наметнутих ограничења, али је потребно пронаћи нови концепт радних односа уместо неселективног смањења обима и врсте права, који ће уважавати уставну обавезу примене основних људских права и слобода. Законске термине треба увек тумачити у складу са уставним начелима и вредностима, и никако се не сме дозволити да она остану неостварена. Основна права и слободе представљају цивилизацијско достигнуће и као таква се морају поштовати. Чињеница да се радни односи мењају може да значи да ће се одређена права мењати, расти, падати или нестајати, али се никако у питање не смеју довести суштинска начела и основе самих заштита које се пружају у радном односу.

Социјална права, можда више него лична, политичка, културна и друга права карактерише вулнерабилност, која јој даје карактер најслабије заштићених права у систему људских права.²³⁾

У контексту нормативе радних односа, социјална права су функционисала по начелу *in favorem laboratoris*, како би се изједначила неједнакост снага која постоји између послодавца и радника. Постоје многе идеје о томе до које мере то изједначавање треба да иде, но свим тим идејама је заједничко да у радним односима треба тежити постизању одређене националне равнотеже супротстављених интереса, уместо подупирања само једног склопа интереса, а затирања другог. Другим речима, уколико погледамо већину појмова социјалних права повезаних са радним правом, оно што им је заједничко је увек уграђени механизам контроле појма ефикасности. Уколико појам социјалних права, у контексту радних односа, оцртава идеју заштите радника то значи да за већину радника та права морају да буду заштићена и у оквиру неког специфичног државног уређења, а не само теоријским конструкцијама.²⁴⁾

23) Перовић С., „Право и достојанство човека“, *Правни живот*, бр. 3-4/2006, Београд, 2006, стр. 11.

24) Davies P., Freedland M., „Labor Markets, Welfare and the Personal Scope of Employment Law“, *Comparative Labour Law and Policy Journal* бр. 21/1999, Illinois, 1999, стр. 78.

Специфично државно окружење данас је окружење глобализације, ново стање ствари које додирује подручје социјалних права, привреде и културе, стање које нема смисла оцењивати на лествици моралних вредности.²⁵⁾ Глобализацијско окружење је оно које ствара основе за привредни напредак, развитак светске привреде, које може да шири искуства и идеје, културне вредности и стремљења, али исто тако такве промене често прате сиромаштво, незапосленост и социјална дезинтеграција.²⁶⁾

Конечно, актуелна глобална криза отвара питање које је и до сада било предмет теоријских расправа и различитих политичких приступа, а које се односи на постојање и дефинисање границе у обиму и квалитету социјалних права. Другим речима, поставља се питање до ког нивоа може ићи систем социјалних права, а да не утиче дестимулативно на радника да се професионално и стручно развија, да постиже највеће могуће радне резултате, односно да учествује у тржишној утакмици људских способности и знања.²⁷⁾ Глобализација у привредном смислу, као тежња ка конкурентности и ефикасности, која доводи у питање социјална права, јесте контекст у којем се треба да се пружи заштита тих права. Та глобализација данас више није питање неколицине мултинационалних компанија које послују у неколико држава, већ је целокупна привреда у XXI веку уистину глобализована. Она представља контекст у којем најважнији интереси послодавца, који се глобално повезују и глобално конкуришу једни другима, постају повећање ефикасности и продуктивности до мере у којој социјална права постају толико ограничавајућа да постоји и ризик измештања и релоцирања производње. Таква глобална претња социјалним правима може бити избалансирана искључиво предузимањем одређених мера на глобалном нивоу како би се спречила трка према дну.

Један од таквих резултата је и Декларација Међународне организације рада о основним принципима и правима на раду из 1998. године која данас представља најдалекосежнији механизам међународних радних стандарда и социјалних права повезаних са радним односом. Све државе чланице Међународне организације рада, без обзира на ратификације постојећих конвенција, сада имају обавезу поштовања, промоције и остваривања начела слобо-

25) Conte M., „The Workers in the Globalized Economy: The European Way to the Foundation and Enforcement of the Social Rights“, *Richmond Journal of Global Law and Business*, бр. 2/2001, Virginia, 2001, стр. 91.

26) Ibid.

27) Маринковић, Д., „Социјална права између индустријских конфликта и социјалног партнерства“, *Часопис за радно и социјално право*, Београд, 2009, стр. 188.

де удруживања и ефикасног признања права на колективно преговарање, елиминацију свих облика принудног или обавезног рада, елиминацију дискриминације у запошљавању, као и забрану рада деце. Декларација је једногласно прихваћена, али се поставља питање да ли је то почетак или крај радним стандардима. Такође, врло је дискутабилно да ли ова Декларација има било какав позитиван ефекат на социјална права и радне стандарде, осим што су се у Међународну организацију рада слили милиони долара датих од стране Сједињених Америчких Држава да би се радило на њеној промоцији и подршци. Чини нам се да два основна проблема избијају у први план у вези са овом Декларацијом. Прво, у Преамбули Декларације о људским правима донетој од стране Уједињених нација из 1948. године, наводи се да су људска права једнака и неотуђива, па тако сама квалификација и подела на основне или суштинске стандарде рада подразумева да постоје и они који су „мање основни“ или „мање суштински“. По којој логици је забрана дискриминације битнија од права на: социјално осигурање, сигурне услове рада, породилско одсуство, итд? Или, шта представља гаранција слободе удруживања ако не постоји читав низ других социјално-економских права која ће ту слободу да спроведу у дело. Друго, Декларација о основним принципима и правима на раду у потпуности запоставља економска и социјална права радника и највише се бави негативним изразом појединих права. Тако се на пример, тражи од појединаца, група и држава да „забран“ дискриминацију, „укину“ принудни рад и „елиминишу“ дечији рад. Ситуација се додатно компликује када се узме у обзир да Европски суд правде није прихватио ову Декларацију као део европског права, а Европски суд за људска права је установио и право на неударживање, као негативни аспект слободе синдикалног удруживања.²⁸⁾

С обзиром на њене врло ограничене домете, поставља се питање због чега је било неопходно да Међународна организација рада донесе једну овакву Декларацију. Ако је циљ био да натера државе да преузму обавезе из ње и без чина ратификације, и на тај начин докаже да још увек има својство универзалности, у томе се није успело. Опште је познато да сам чин ратификације не значи неопходно и примену одредаба конвенције. Заправо, недавне студије су указале на мали број доказа о статистичкој вези између ратификације конвенција Међународне организације рада и ствар-

28) Овакво схватање европских судова је оправдано, ако се узме у обзир да концепт општих правних начела комунитарног права, нужно укључује и корпус основних социјалних права, па је тако постепено сазревало уверење да основна социјална права грађана представљају конститутивни елемент Европске уније.

них услова рада.²⁹⁾ Масовно кршење норми Међународне организације рада односи се и на непоштовање одредби основних, фундаменталних конвенција, које се данас сматрају и основним правима радника. У великом броју случајева долази управо до кршења ових основних одредби, а то се најчешће односи на непризнавање права синдикатима, укључујући дискриминацију, застрашивање, политички прогон и хајку на чланове синдиката; постојање принудног рада; и екстензивну употребу дечјег рада. Социјални стандарди нису задовољени, а у прилог тој тези сведочи и велики број незапослених и неадекватно запослених радника, ниске или неисплаћене зараде, минимална социјална заштита популације у целини, висок проценат повреда на раду и професионалних болести, и други недостаци у ономе што Међународна организација рада данас зове „пристојан посао“.³⁰⁾

Дакле, ова Декларација не представља решење за социјална права у радном односу. Она представља само облик притиска на друге међународне организације, Европску Унију, Савет Европе, Уједињене нације, Светску трговинску организацију, а све у смислу настављања даљег рада на успостави корпуса основних и правом заштићених људских права, чији циљ није борба против глобализације већ усмерење према отклањању негативних ефеката које глобализација уноси у радне односе и социјална права у њима.

Ипак, у потрази за ером новог социјалног консензуса, не треба само тражити нову супстанцијалну основу социјалних права, већ и квалитетне поступке имплементације и врсте институција које ће их спроводити. Овде се пре свега мисли на државне институције које морају својим ауторитетом пре свега да јамче ефикасну заштиту и начин решавања спорова уколико до истих дође, али исто тако изузетно битна је и улога снажних синдиката способних да колективно преговарају на свим нивоима. Коначно, у свему овоме ваља избегавати онај, тако присутан законодавни оптимизам, и радити на реалним нормама које ће омогућити стварање адекватне мере друштвене вредности и богатства као би се успоставио систем социјалне сигурности који би гарантовао и штитио зараде, здравље и сигурност на раду, а на крају и систем социјалног осигурања у глобалном друштву.

За Републику Србију глобализација суштински значи интеграцију са Европском унијом, која се већ налази под значајним

29) Flanagan R., *Labour standards and international economic advantage*, Palo Alto, 2002, стр. 53.

30) International Labour Organization, *Reducing the decent work deficit: A global challenge, Report of the Director General*, Geneva, 2001.

утицајем Сједињених Америчких Држава. Европска унија је наш највећи снабдевач капитала, европске и америчке фирме доминирају важним секторима наше економије, а уз то су практично и наше највеће извозно тржиште. Велики део нашег скромног извоза креће се управо ка европском економском простору, а истовремено покушавамо да се прилагодимо и „ископирамо“ неке од такозваних западноевропских вредности, што значи да оне у великој мери утичу на обликовање српског радног законодавства.

У оваквој ситуацији социјална права губе свој смисао. Наиме, социјална права представљају заједничко, цивилизацијско питање, како за развијене тржишне економије, тако и за земље транзиције. Истовремено, она представљају тест и поуздани показатељ успешности транзиције. Једном речју, социјална права, као саставни део породице људских права, представљају израз јединствене потребе људи да живе квалитетан живот – живот достојан човека.³¹⁾ Тврдња да се ова права штите на европском нивоу била је, несумњиво, једна од примамљивих подстицаја да социјалистичке државе средње и источне Европе закораче у процес транзиције, јер ће им она донети политичку стабилност, високу друштвену и државну сигурност, а све у сфери привилегије потрошача. Ипак, када је транзиција уистину и започела, и сам европски систем државе благостања постаје сумњив, а тамна перспектива се из западне Европе пренела врло брзо у ново транзицијско окружење.³²⁾ У тражењу политичке стабилности и привредне сигурности, државе у транзицији су се у једном моменту нашле напросто „катапултиране“ у ново глобално информацијско друштво у којем се привреда, заштита на раду, радни стандарди и улоге социјалних партнера журно мењају. Чак ни много снажнија, развијенија европска друштва нису могла предвидети и припремити адекватан одговор на глобално алармантно стање сиромаштва и незапослености, а за државе у транзицији то је био неочекивани шок социјалног дампинга, у којем је дошло да нарушавања система социјалне сигурности.

31) О остваривању и заштити социјалних права видети више у: Јовановић П., „Остваривање и заштита социјалних права“, *Часопис за радно и социјално право*, Београд, 2010, стр. 47-56.

32) Занимљиво је да у државама у транзицији сасвим неселективно тражење флексибилности коинцидира са разумевањем у Европској унији да је социјални дампинг дотакао и Европу, и када се види да само флексибилизација и дерегулација нису довољне да пружи адекватне одговоре на постојеће друштвене изазове. Када транзицијске државе улазе у поступке приближавања Европској унији, оне прилично немушто и неселективно, без аналитичке подршке, смањују радне стандарде и нивое заштите, и на тај начин се удаљавају од „европског социјалног модела“ који социјална права не укида већ и редефинише и афирмише.

Управо овако је у Републици Србији током деведесетих година прошлог века концепт социјалних права прошао кроз неколико фаза. Излазак из социјализма донео је промену друштвеног миљеа, али је истовремено нестала и социјална сигурност која је постојала као замена за политичка права. Данас су социјална права у Републици Србији заштићена само формалноправно, али не и фактички. Радно законодавство које је у доброј мери усклађено са европским нема свој фактички одраз у пракси, било због „прена-трпаности“ судова, неефикасности, некоординираности и неажурности државних органа или пак непостојања механизма принуде. Многе приватизације оставиле су велики број радника без посла, државу без пара, а тужилаштво и суд без реалних могућности да се нађу на страни правде и правичности. Нажалост, транзиција и приватизација су постале главни „алиби“ за сурово кршење радних и социјалних права, која је сада јако тешко поставити на здраве основе. Зато питање остваривања социјалних права у Републици Србији није обећавајуће. Спорим и неефикасним остваривањем и заштитом права начело социјалне сигурности је доведено у питање. Могуће је да ће доћи и до даље либерализације система социјалне сигурности, на начин да ће она значити само осигуравање социјалног минимума, а све остало ће бити препуштено законитостима и могућностима тржишта. Истовремено, смањују се и активности којима се држава, као послодавац, ангажује на подручју повећавања запослености, као уступак економској ефикасности и флексибилности тржишта рада.

*

* *

У свету кога карактерише оштра међународна конкуренција и који функционише у условима глобализације, често се истиче да социјална права директно зависе од економских чинилаца, те да је ширење или сужавање њиховог обима могуће једино уз одређени економски раст. Међутим, осим економских чинилаца битну улогу у пружању могућности остваривања социјалних права имају и политичке одлуке. На пример, у бившим социјалистичким државама социјална права су имала широки и универзални карактер, иако је продуктивност рада била релативно ниска.

Данас, у контексту неолибералне глобализације, јаз између економских и социјалних права је све дубљи. Наиме, ради се о својеврсном парадоксу да глобално тржиште функционише по другачијим правилима од националних привреда па тако веће зараде или већи обим социјалних права на националном нивоу не морају нужно да доведу до економског раста.

Јасно је да данас, политички фактори, концентрисани првенствено у наднационалним институцијама, имају пресудну улогу у одлучивању о судбини социјалних права која често олако пребацују на „неспутано функционисање механизма слободног тржишта“. У међувремену, у ресцепту између политичког, економског и социјалног раста, повећава се број сиромашних, незапослених и искључених.

У таквим условима ефикасност економске политике мериће се једино квалитетом живота појединаца и степеном задовољења њихових права, интереса и основних потреба. То подразумева стварање ефикасних механизма за заштиту и обезбеђење социјалних права, како на националном, тако и на међународном нивоу.

Важно је нагласити да су данас, нарочито у државама у транзицији, социјална права остављена по страни, а да при том није објашњено из којих разлога је флексибилизација радних односа уопште неопходна, као и како може да се оствари политика одрживог развоја преко стварања квалитетних послова у условима флексибилног тржишта рада. Управо због тога, будући социјални модел треба учинити ефективнијим и веродостојнијим, нарочито у време када се налази под значајним притиском од стране међународне конкуренције.

Bojan Urdarevic, Zoran Radulovic

GLOBALIZATION AND THE CONCEPT OF SOCIAL RIGHTS

Summary

In this paper, the authors attempt to observe the problem of the application and functioning of social rights in the conditions of globalization and stiff international competition. In the first section of the paper, the influence of globalization on the concept of the social state is analyzed, and it is pointed out that it is necessary to reform the social state by making it capable to give answer to new challenges, especially the ones which came about due to changes in the global context and the structure of society. In the second section of the paper, the object of research is the enforcement of social rights in the conditions of globalization and the increasing flexibilization and deregulation of labour law. Specifically, the question asked is how can labour law and society in general efficiently respond to the ubiquitous trend of decreasing the level of social security? This attack on social rights and the inclination to turn labour relations back to free, market-regulated relations is an at-

tack on the distinctness and independence of labour relations in general. Also, in this section of the paper the authors will also shortly analyze the current situation regarding the enforcement and protection of social rights in the Republic of Serbia.

Keywords: state, globalization, welfare state, social rights, labour relations, deregulation, flexibilization.

ЛИТЕРАТУРА

- Ascoli U., Ranci C., *Dilemmas of Welfare Mix – The New Structure of Welfare in Era of Privatization*, New York, 2002.
- Conte M., „The Workers in the Globalized Economy: The European Way to the Foundation and Enforcement of the Social Rights“, *Richmond Journal of Global Law and Business*, бр. 2/2001, Virginia, 2001, стр. 91.
- Davies P., Freedland M., „Labor Markets, Welfare and the Personal Scope of Employment Law“, *Comparative Labour Law and Policy Journal* бр. 21/1999, Illinois 1999, стр. 78.
- Flanagan R., *Labour standards and international economic advantage*, Palo Alto, 2002.
- Gahan G. P., „European Unemployment: The Role of Labour Market Regulation“, *Comparative Labour Law and Policy Journal* бр. 19/1998, Illinois 1998, стр. 35-53.
- Haralambos M., Holborn M., *Социологија: теме и перспективе*, Загреб, 2002.
- Хобс Т., *Левујатан I-II*, Ниш, 1991.
- International Labour Organization, Reducing the decent work deficit: A global challenge, *Report of the Director General*, Geneva, 2001.
- International Labor Organization, *Universal Challenge: Social Security for the World*, World of Work, бр. 49, Geneva, 2003.
- Јашаревић С., *Социјално право*, Нови Сад, 2010.
- Јовановић П., „Остваривање и заштита социјалних права“, *Часопис за радно и социјално право*, Београд, 2010, стр. 47-56.
- Јовановић С., *Уставно право*, Београд, 1924.
- Лубарда Б., „Концепт социјалног грађанства у праву Европске Уније“, *Часопис за радно и социјално право*, Београд, 2011, стр. 16.
- Маринковић, Д., „Социјална права између индустријских конфликта и социјалног партнерства“, *Часопис за радно и социјално право*, Београд, 2009, стр. 188.
- Миличић В., „Социјална држава, држава благодестања“, *Ревуја за социјалну политику*, бр. 3-4, Загреб, 1996, стр. 261.
- McFate K., *Introduction: Western States in the New World Order*, New York, 1995, стр. 78.
- Перовић С., „Право и достојанство човека“, *Правни живот*, бр. 3-4/2006, Београд, 2006, стр. 11.
- Петровић А., „Социјална сигурност и људско достојанство“, *Часопис за радно и социјално право*, бр. 1/2008, Београд 2008, стр. 472.

- Пусић Е., „Увјети институционалне стабилизације социјалне државе“, *Ревизија за социјалну политику*, бр. 3-4, Загреб, 1996, стр. 199.
- Supiot A., *Beyond Employment: Changes in Work and the Future of Labour Law in Europe*, Oxford 2001.
- Тинтић Н., „Социјално право и социјална сигурност“, *Годишњак Правног факултета у Бања Луци*, 1977, стр. 34.
- Шундерић Б., „Различита значења израза социјално право“, *Часопис за радно и социјално право*, бр. 1-8/2008, Београд, 2008, стр. 433-454.
- Шундерић Б., „Социјално право – основне идеје и вредности“, *Часопис за радно и социјално право*, Београд, 2009, стр. 453.

Resume

The modern society of the late 20th and early 21st century is characterized by the intense process of globalization, which is reflected in the accelerated development of new technologies and significant changes in all spheres of society – in economy, law, politics and culture.

The changes in the structure of the industrial society which occurred during the late 19th and the early 20th century imposed problems which could not have been resolved within the boundaries of the classic legal state or the rule of law. For this reason, the concept of civil state had to be functionally supplemented and expanded by introducing numerous organizational and institutional innovations, whereby besides its traditional duties, the focus of action is also pointed towards the social sphere of the society. The new type of state emerged, later to be dubbed “social state” or “welfare state”.

The crisis of the social state came about during the mid-1970s, after the oil shock of 1973 which led to a great crisis in the global economy. Later other changes ensued – first of all the globalization and the expansion of the world market. It led to a gradual affirmation of the so-called “competitive state” whose intent is to reduce the expenses so that its companies become more competitive on the international level.

Due to the great economic crisis, the social state is in serious danger today. Globalization led to an erosion of the welfare state, because it limited its autonomy, especially in the sphere of social policy, whereby it directly caused an increase in the rates of unemployment and poverty.

The results of this research have shown that the basic institutional presumptions for the exercise of social rights have been shaken to the core. Also, the very system of labor relationships is changing, and changes of social rights within them have also been imposed. The question arises - how can labor law and the society in general efficiently respond to the ubiquitous trend of the decreasing of the level of social security? This attack on social rights and the inclination to turn labour

relations back to free, market-regulated relations is an attack on the distinctness and the independence of labour relations in general.

Finally, the current global crisis raises a question which has this far been an object of theoretical disputes and different political approaches, pertaining to the existence and the definition of a limit in the scope and the quality of social rights. In other words, the question is how far can the system of social rights go, without decreasing the motivation of the worker to improve professionally, to achieve the greatest work results possible, that is to take part in the market competition of human abilities and knowledge.

However, in the quest for the era of a new social consensus, one should look not just for a new substantial basis of social rights, but also for satisfactory methods of implementation and the types of institutions to conduct them.

---

* Овај рад је примљен 18. јануара 2012. године а прихваћен за штампу на састанку Редакције 5. марта 2012. године.